

Ján Markoš

**SILA
ROZUMU
V BLÁZNIVEJ DOBE**

MANUÁL KRITICKÉHO MYSLENIA

S doslovom Ondreja Gažoviča

KNIŽNÁ
EDÍCIA
DENNÍKA

Ján Markoš

**SILA
ROZUMU
V BLÁZNIVEJ DOBE**

MANUÁL KRITICKÉHO MYSLENIA

S doslovom Ondreja Gažoviča

OBSAH

ÚVOD: Lov bez zbrane	7	ČLOVEK	163
SLOVO	13	Tanec v lyžiarkach	164
Človek človeku vlkom	15	My, digitálni narkomani	176
Rozbušky, vlajky a trináste komnaty	26	Stoka	187
Hekeri mozgov	38	Zoon politikon	203
Erózia zmyslu	49	Tmavá hmota	220
VETA	61	21 STRATÉGIÍ, AKO CHRÁNIŤ	
Mimo pravdy a lži	62	SLOBODU V 21. STOROČÍ	235
Únik z Hlavy XXII	69	Médiá	236
V hlave klamára	80	Internet a sociálne siete	237
Sedemkrát o pravde	92	Zodpovedné občianstvo	238
TEXT	105	Vnútoraná poctivosť	240
Punc	106	DOSLOV	243
Čísla, čísla, čísla	124	SLOVNÍČEK POJMOV	247
V krajine krivých zrkadiel	134	BIBLIOGRAFIA	250
Cudzie a známe	145		

Ján Markoš (*1985) je lektor kritického myslenia a šachový veľmajster. Vyštudoval filozofiu a evanjelickú teológiu na Karlovej univerzite v Prahe. Dva roky učil na strednej škole, v rokoch 2013 – 2016 viedol Sokratov inštitút, doplnkové vzdelávanie pre nadaných vysokoškolákov. V roku 2018 napísal spolu s Ondrejom Gažovičom pre Denník N príručku *Kritické myslenie* pre stredné školy, ktorú dostalo do rúk viac ako 20 000 študentov.

Ján Markoš je viac ako desať rokov najsilnejším slovenským šachistom. Jeho kniha *Pod hladinou: 33 kapitol o tajomstvách šachu* získala v roku 2018 od Anglickej šachovej federácie prestížne ocenenie *Book of the Year Award*. Žije v Devínskej Novej Vsi, je ženatý, má dve deti.

jan.markos@gmail.com

ÚVOD: Lov bez zbrane

Srna nepríde na každé zavolanie. Ak je však malé srnča zranené a plače, pribehne nielen jeho mama, ale aj iné srny. Táto vábnička je skvelá, presne napodobňuje hlas plačúceho mláďaťa. Neodolá mu žiadna srna v okolí. Samozrejme, musíte vedieť, ako na ňu zapísať. Je to veľké umenie.

Hlas poľovníka z autorádia znel hrdo, ba nadšene. Nevydržal som ho viac počúvať. Stlačil som vypínač a ďalej som šoféroval v tichu. Okolo diaľnice sa mihali stromy, krajina bola zaliata miernym jesenným svetlom.

Akoby sa tá scéna odohrávala priamo pred mojimi očami. Srna začuje plač maličkého srnčata. Nepremýšľa, rozbehne sa mu čo najrýchlejšie na pomoc. Je čoraz bližšie hlasu mláďaťa, ale nevie ho nájsť. Na mýtine sa zastaví. Obzerá sa, hľadá mláďa. Vetří.

Zrazu padne výstrel. Prudká bolesť pri srdci. Srna padne k zemi. Silno krváca. Umiera. Z lesa pomaly vychádza poľovník. Je na seba pyšný. Loviť na vábničku je veľké umenie.

V dnešnom svete sa lovu venuje stále viac ľudí. Pravda, nedržia v rukách zbraň. A ne-
loví vysokú zver. Lovia nás.

Marketingoví špecialisti, riaditelia reklamných agentúr, mediálni poradcovia, po-
litici, youtuberi, instagramové krásky, SEO a PPC experti. Títo všetci (a mnohí iní)
budú na seba pyšní, ak sa im podarí uloviť aspoň trochu našej pozornosti, nášho záuj-
mu. Ak sa im podarí heknúť našu myseľ a srdce, implantovať do nich svoje poslanstvo
a tak ovplyvniť naše rozhodovanie.

V tomto love nejde o život. Vnútorňú slobodu v ňom však stratiť môžeme. A prebie-
ha takmer neustále.

Srna nemá proti poľovníkovi šancu. Nebola stvorená do modernej doby, do sveta pu-
šiek a vábničiek. My ľudia šancu máme. No musíme byť opatrní.

Nemôžeme sa spoliehať na svoju intuíciu, na svoje spontánne emócie. Neboli sme stvo-
rení do sveta masmédií a internetu. Nenarodili sme sa so žiadnymi protilátkami, ktoré by
nás pred ním dokázali ochrániť.

Virtuálny svet je ako krivé zrkadlo. Skresľuje. Keď sa na Facebooku hneváme, často
to pôsobí ako nezrelosť. Súcit môže vyzeráť skôr ako naivita. Nadšenie ako samochvá-
la. A láska ako gýč. Človek, ktorý do dnešného verejného priestoru vstupuje nepripra-
vený, sa v ňom môže ľahko stať karikatúrou samého seba.

Ako si teda uchovať ľudskú dôstojnosť a vnútorňú slobodu? V prvom rade potrebu-
jeme sebaovládanie. Nové technológie sú návykové, potrebujeme preto značnú dušev-
nú silu, aby sme im dokázali odolať.

Ďalej potrebujeme vedomosti, aby sme sa vedeli v dnešnom verejnom priestore zo-
rientovať, a zručnosti, aby sme dokázali analyzovať to množstvo správ a posolstiev,
ktoré okolo nás každodenne víria.

Tieto zručnosti a znalosti sa súhrnne volajú *kritické myslenie*.

Väčšina príručiek o kritickom myslení sa venuje len veľmi úzkej skupine tém. Dozvie-
te sa v nich, ako rozoznať férové texty od tých manipulatívnych, ako odhaliť logicky
chybné argumenty, a možno ešte čosi o kognitívnych skresleniach.

Som presvedčený o tom, že to nestačí. Naše mysle a naše úsudky totiž ovplyvňuje
omnoho väčšie množstvo faktorov než len klamlivá argumentácia či nejaké rétoric-
ké triky. Cesta od pravdy k ľži často neprebíha v rovine racionality. Uvedme len tri
príklady:

Mnoho ľudí trpí závislosťou od internetu a sociálnych sietí. Nehľadajú na webe
pravdivé informácie, ale zábavu či iné emocionálne uspokojenie. A, samozrejme, kaž-
dá závislosť okráda človeka o objektivitu. V knihe o kritickom myslení preto podľa mňa
nemôže chýbať kapitola o digitálnej odvykačke.

Mnohí zamestnanci zase vidia, že ich kolega či šéf klame verejnosť, ale nepostavia
sa mu, pretože im chýba odvaha alebo cítia povinnosť byť lojalní. Preto som nevyne-
chal kapitolu o dynamike pôsobiacej vo vnútri ľudských komunít.

A mnohí ďalší ľudia zase pravdu jednoducho vidieť nechcú, pretože by potom mu-

seli zmeniť svoje návyky či svetonázor, ktorý si budovali dlhé roky. Je pohodlnejšie odvrátiť zrak. V jednom z textov sa preto venujem aj kognitívnej disonancii.

Táto kniha teda pokrýva omnoho širšiu paletu tém, než by ste od príručky kritického myslenia možno čakali. Budeme hovoriť o argumentačných fauloch či manipulatívnych grafoch, ale aj o whistleblowingu, súkromí na internete, predvolebných prieskumoch, reklame a mnohých iných témach.

Tento text sa skladá z piatich častí. Prvá z nich sa venuje slovám, najmenším čiastočkám ľudskej reči schopným niesť význam. Dozviete sa v nej napríklad, akými trikmi sa dá do slov prepašovať podprahová reklama, ktoré slová v dnešnom verejnom priestore spoľahlivo rozpútajú hádku alebo čo dokáže frekvencia slov v jazyku napovedať o stave spoločnosti.

Druhá časť je venovaná vetám, teda komplexnejším celkom, ktoré sú už schopné nielen niesť význam, ale aj nadobúdať pravdivostnú hodnotu. Ukážeme si napríklad, aký je rozdiel medzi vetou a výrokom alebo ako rozoznať logicky chybný argument. Zameriame sa však aj na samotnú pravdu a lož. Prečo je dnes často výhodné klamať? A prečo mnohí ľudia vedome ignorujú pravdivé fakty?

Tretia časť sa zaoberá celými mediálnymi správami: textami, reportážami, statusmi na sociálnych sieťach. Ako rozoznať, či je autor správy dôveryhodný? Akými najčastejšími trikmi sa manipulujú grafy? A prečo je potrebné rozumieť číslam, ak chceme rozumieť súčasnej verejnej diskusii? Akými rétorickými trikmi sa nás snažia autori správ zmanipulovať?

Vo štvrtej časti sa pozrieme na výzvy a problémy, ktorým musí denne čeliť každý z nás. Chráni Facebook vaše súkromie? Ako často skontroluje priemerný tínedžer svoj mobil? Ako čítať prieskumy verejnej mienky? A ako využívajú marketingoví špecialisti evolučné nedokonalosti ľudskej mysle?

Posledná časť knihy je hutným súhrnom nápadov a stratégií, ako využívať kritické myslenie v každodennom, praktickom živote.

Kapitoly v knihe sa dajú čítať aj samostatne. Ak teda máte chuť prečítať si napríklad niečo o závislosti od internetu, pokojne preskočte na text *My, digitálni narkomani*. Alebo ak vás zaujímajú logicky chybné argumenty, neváhajte a začnite kapitolou *Únik z Hlavy XXII*.

Cieľom tejto knihy nie je ovplyvňovať vaše politické názory. Často v nej uvádzam statusy či vyjadrenia súčasných politikov, slúžia však vždy len ako príklady javov, o ktorých píšem. Napokon, žiadny manuál sa bez vhodných príkladov z reálneho sveta nezaobíde. Aby som nikomu nestránil, používam príklady pokiaľ možno rovnomerne naprieč spektrom politických strán a hnutí.

Presnejšie povedané, táto kniha nemá za cieľ ovplyvňovať *žiadne* vaše názory. Naopak: dúfam, že vám pomôže, aby ste uchránili slobodu svojho vnútorného sveta. Na viacerých miestach bude asi zrejmé, čo si o tej-ktorej spoločenskej téme myslím, pretože písať bez názoru je ako variť bez korenia a soli: výsledok by nemal žiadnu chuť.

Budem rád, ak moje názory budete brať vážne, ale je veľmi pravdepodobné, že občas budete mať dobré dôvody s nimi nesúhlasiť.

Všeobecná zhoda je koncom myslenia. Rozmanité názory sú jeho začiatkom.

Túto knihu som písal s veľkým potešením. Mám nádej, že táto radosť ostala nejakým spôsobom zakódovaná v jej stránkach a že vás teda ich čítanie tiež bude baviť.

Ak k nej máte akékoľvek komentáre, pripomienky alebo otázky, napíšte mi, prosím. Moja emailová adresa je *jan.markos@gmail.com*.

Rád by som sa poďakoval Lukášovi Filovi za možnosť napísať túto knihu a tiež za mnoho cenných rád a korektúr. Moje poďakovanie patrí aj Romanovi Patajovi za trpezlivú editorskú prácu, môjmu otcovi Petrovi Markošovi za pomoc s pasážami týkajúcimi sa vedy, Ondrejovi Gažovičovi za doslov i cenné postrehy, Dane Sudorovej za jazykové korektúry, Mirovi Čevelovi za grafickú úpravu a Monike Kompaníkovej za pomoc s produkciou i propagáciou knihy.

Túto knihu venujem s láskou svojej žene.

SLOVO

Slovo je atómom reči. Zdalo by sa, že je príliš jednoduché na to, aby bolo možné napísať o ňom čokoľvek zaujímavé. V skutočnosti však je často práve výber slov tým, čo odlišuje populistu od zodpovedného politika, hulváta od džentlmena, egoistu od pokorného človeka.

Slová dokážu signalizovať blížiace sa násilie. V kapitole *Človek človeku vlkom* si ukážeme, ako sa nenávisť k človeku alebo skupine ľudí dokáže usídlit v reči a pripravovať tak pôdu pre budúce násilné činy.

Sú slová, ktoré takmer naisto rozvíria vo verejnom priestore emócie. Iné slová sú znakmi príslušnosti k určitej subkultúre. O rôznych vlastnostiach slov bu-

deme hovoriť v kapitole *Rozbušky, vlajky a trináste komnaty*.

Dobrá filmová hudba vám dokáže navodiť smutnú či veselú náladu bez toho, aby ste to vôbec postrehli. Podobne je vhodným výberom slov možné ovplyvňovať úsudok čitateľa takmer bez toho, aby si to všimol. Ako manipulátori maľujú udalosti vo verejnom priestore naružovo či načier-no, si ukážeme v kapitole *Hekeri mozgov*.

Slová sú ako ľudia. Rodia sa, starnú a umierajú. Mávajú dokonca deti: staršie slová sa stávajú základom pre tie mladšie. Strácajú významy alebo, naopak, získavajú nové. O súkromnom živote slov a ich nesamozrejmnej schopnosti niest zmysel od človeka k človeku budeme hovoriť v kapitole *Erózia zmyslu*.

ČLOVEK ČLOVEKU VLKOM

O DEHUMANIZÁCI

V júni 2018 písal reportér Denníka N Ota-
kar Horák reportáž o fungovaní záchran-
ných služieb na Slovensku. Strávil preto
deň ako člen posádky sanitky. Nasledujú-
cu scénu vďaka tomu videl na vlastné oči.

Do deja vstupujeme v okamihu, keď
záchranári uprostred noci privádzajú do
nemocnice muža so srdcovými problé-
mami. Dajme slovo autorovi reportáže:

*S pacientom ideme na interné oddelenie.
Je okolo pol dvanástej večer. Otvorí sestrička
a hneď nám vynadá, prečo sme nevolali. Za-
buchne dvere a pacient musí aj s posádkou
záchranky čakať na chodbe.*

*O pár minút príde službukonajúca lekár-
ka, môže mať okolo 30 rokov. Nepozdraví
sa, ani sa nepozrie na nás či pacienta, vojde
do ambulancie a hlasno za sebou zabuch-
ne dvere. Vyzerá to, akoby sme túto dvojicu
otravovali.*

*„No, čo ste nám to doniesli?“ pýta sa le-
kárka, ako keby bol pacient vecou.*

*„Pacienta, pani doktorka,“ odpovedal na
otázku lekárky záchranár.*

*„No dobre, ale čo mu je?“ pýta sa ďalej
internistka.*

*„Hypertonik, tlak teraz okolo 170...“ vraví
záchranár.*

*„To nie je dôvod, aby sa to sem nosilo,“
odvetí lekárka. „Najprv počkajte, kým vám
zreferujem celého pacienta, potom, ak uzná-
te za vhodné, sa môžeme baviť o tom, či je
dôvod, aby som ho sem nosil alebo nie,“ od-
povie jej záchranár.*

*Pacient, o ktorom lekárka hovorila
v strednom rode, akoby bol predmet, bol
svedkom celej konverzácie, keďže bol iba pár
metrov od nej.*

Z celej scény mrazí. Ešte desivejšou
sa stáva, ak si predstavíme, že sa na
mieste pacienta ocitneme raz my sami
alebo niekto z našich blízkych. Správa-
nie lekárky a sestričky totiž nasvedčuje
tomu, že v pacientovi, ktorý čaká (a trpí)
na nemocničnej chodbe, nevidia človeka.
Manžela, otca, ľudskú bytosť so svojimi
plánmi a túžbami. Vidia v ňom problém,
prácu navyše, pokazenú nočnú službu.

Vidia v ňom „to“.

Príkaz profesora Kanta

Viac ako dvesto rokov pred tým, ako sa
odohrala táto scéna na urgentnom príjme,
v roku 1785, dopisoval profesor filozofie Im-
manuel Kant v Kráľovci (dnešnom Kalinin-
grade) Základy metafyziky mravov, svoje
hádám najdôležitejšie dielo o etike. Kant si
v ňom dal neľahký cieľ: odvodiť etické zása-
dy nie z pozorovania ľudských kultúr a spo-
ločností, ale z vlastností čistého rozumu.

Kant závery svojho bádania nad etikou
zhrnul do takzvaného kategorického impe-
ratívu, to jest morálneho príkazu, ktorý je
platný vždy, všade a za všetkých okolností.

Tento kategorický imperatív Kant sformu-
loval niekoľkými rôznymi spôsobmi;
pre nás je dôležitá formulácia, ktorá sa
venuje medziludským vzťahom. Otec no-
vovekej filozofie napísal:

*„Konaj tak, aby si používal ľudstvo ako vo
svojej osobe, tak v osobe druhého vždy záro-
veň ako účel a nikdy len ako prostriedok.“*

Znie to zložito, že? Preložme teda
Kantov filozofický jazyk do voľnejších,

prístupnejších viet. Keby Kant prednášal súčasným slovenským gymnazistom, možno by svoj imperatív sformuloval takto:

„Nezneužívaj ľudí okolo seba. Nie sú len figúrkami na šachovnici tvojho života, majú vlastnú dôstojnosť a vlastnú hodnotu.“

Kresťania nájdu podobnú formuláciu v Biblii. Miluj bližného svojho ako seba samého je veta, ktorá sa na Kantov imperatív vlastne dosť podobá, aj keď používa iný jazyk a hovorí k inému publiku.

Okrádanie o ľudskosť

Neschopnosť či neochota vidieť vo svojom bližnom rovnocennú ľudskú bytosť je stará ako ľudstvo samo. Jej príčiny môžu byť rôzne. Od únavy a vyhorenia v pomáhajúcej profesii (tak to hádam bolo vo vyššie citovanom prípade z nemocnice) cez strach z neznáma (ako je to v prípade obavy z utečencov), pocit nespravodlivosti (napríklad pri rozdeľovaní sociálnych dávok) až po jednoduchý nedostatok empatie.

Táto vlastnosť sa viditeľne prejavuje práve v reči. Strata schopnosti vidieť druhého človeka v jeho ľudskej dôstojnosti sa na voľbe slov okamžite podpíše. Keď o druhom človeku hovoríme ako o veci, chorobe, zvierati, probléme, katastrofe, dopúšťame sa takzvanej dehumanizácie.

Okrádame daného človeka o jeho bytostný základ, o jeho ľudskosť.

Dehumanizácia je, žiaľ, rozšíreným javom. Často sa s ňou stretávame napríklad na internetových fórach, ktorých virtualita láka pisateľov k neuváženým vyjadreniam. Prvý príklad je z diskusie pod článkom o migrácii na Aktuality.sk, (printscreen je zo 14. 6. 2017).

Diskutujúci 2454Stevo píše o olovených tabletkách a o kobyľkách. A predsa je zmysel jeho slov zjavný. Navrhuje mnohonásobnú vraždu. Kódový jazyk, ktorý používa, túto skutočnosť len nepatrne zahmlieva. Nacisti hovorili o Židoch ako o škodcoch či háveďi, Hutuoovia v Rwande o Tutsioch ako o šváboch. (Všimnite si, prosím, že sa nenašiel jediný diskutujúci, ktorý by udelil 2454Stevovi záporné hodnotenie jeho komentára. Naopak, dvanásť ľudí jeho návrh hodnotilo kladne.)

Nie je prekvapujúce, že Aktuality.sk sa rozhodli diskusie po vražde Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej zrušiť. Šéfredaktor Aktualít Peter Bárďy sa po tomto rozhodnutí takmer okamžite sám stal objektom dehumanizácie.

Diskutér Ľubomír Pažický ho nazýva škodnou zverou a naznačuje, že je potrebné na ňu poľovať. Povedzme to opäť bez obalu: Nabáda na vraždu. Administrátori facebookovej stránky n@palette tento komentár celé týždne nezmazali. Mimo-

Katarinaosobne

22.9.2016 09:50

nahlasit

+ 14

- 0

Reagovať

Podľa dublinských dohod ma byť každý nelegálny migrant vratený do štátu, ktorý nelegálne prekročil ako prvý....takže lode majú otocit a vrátiť späť do Afriky a nie ich dovážať do EÚ, prípadne vrátiť do Turecka, Grécka, či Talianska Už ani naivne dieta neverí, že ten obrovský nárast ilegálnej migrácie je nahodný.... dosledky su a budú pre Európu katastrofálne.

2454Stevo

22.9.2016 09:36

nahlasit

+ 12

- 0

Reagovať

oložené tabletky do hlavy by určite zastavili inváziu kobyliiek

chodom, Petra Bárdyho poškodili aj tým, že mu do úst vložili slová, ktoré nepovedal. Šéfredaktor Aktuality.sk vo svojom komentári Vypnuté diskusie k článkom nás netešia píše niečo celkom iné:

„Vydavatelia, resp. prevádzkovatelia internetových stránok sa museli začať brániť. Niektorí sa snažia diskusie moderovať, iní sprísnilí spôsob registrácie používateľov, ďalší diskusie vypli.

K tomuto radikálnemu riešeniu sme pristúpili aj na Aktualitách. Stalo sa to krátko po vražde Jána Kuciaka a Martyiny Kušnírovej.

Zavraždení mladí ľudia sa stali terčom útokov, ktoré prekročili akékoľvek hranice slušnosti a etiky. Museli sme brániť nielen Aktuality.sk, ale predovšetkým pamiatku Jána a Martyiny. Títo ľudia nikomu nič zlé neurobili, napriek tomu sa konšpirátori, dezinformátori a im podobní rozhodli poškodiť ich mená.

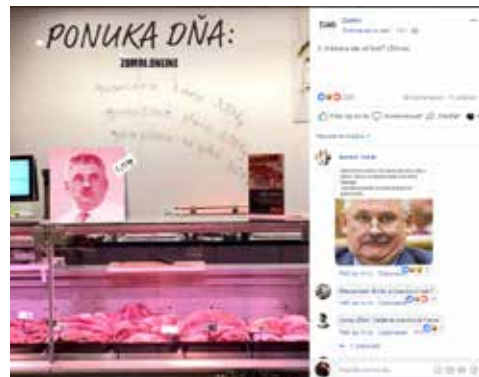
Nie, neteší nás, že nemáme spustené diskusie, pretože si tam vymieňali názory aj slušní ľudia, veľmi vecní diskutéri. A predovšetkým kvôli nim hľadáme riešenie, ako diskusie na Aktualitách oživiť.“

Dehumanizácie sa dopúšťa prekvapivo veľa ľudí. Medzi nimi sú aj takí, u ktorých by ste to možno nečakali. Napríklad tí, ktorí hlásajú veľmi liberálne názory. Tu je napríklad post zo známej recesistickej facebookovej stránky Zomri:

Aj keď volíči LSNS a sympatizanti iných extrémistických skupín bývajú ľahkým terčom kritiky, pochybujem, že používanie takéhoto slovníka vedie k niečomu inému než len k sladkému (a falošnému) pocitu nadradenosti čitateľov stránky.

Pridajme ešte jeden príklad zo stránky Zomri, o dosť osobnejší a nevkusnejší:

2. SPRAVÍME PORIADOK S PARAZITMI V OSADÁCH!

Ochránime ľudí pred stupňujúcim sa cigánskym terorom.

Slušní ľudia na Slovensku sú dennodenne okrádani, znásilňovaní a vraždení cigánskymi extrémistami.

Vláda dnes chráni zlodějov a parazitov, a nie obeť ich zločinov. Mohli sme sa o tom presvedčiť aj pod vypálenou

Krásnou Hôrkou, kde vláda dodnes nedokázala ochrániť vlastnícke práva majiteľov pozemkov. Títo pravidelne platia dane, no pozemky okupujú Cigáni.

Vláda nemá odvahu konať a tvrdo zasiahnuť proti cigánskému terorom. My ju však máme! Preto nedovolíme, aby cigánski extrémisti a iní zločinci ďalej ohrozovali slušných ľudí na Slovensku.

Každý zločinec si musí byť vedomý toho, že proti nemu tvrdo nasadíme nielen políciu, ale aj Domobranu! Nebudeme tolerovať ani žiadne čierne stavby. Zlikvidujeme ich všetky - rýchlo a bez rozdielu!

Symbol cigánskeho terorom:
Hrad Krásna Hôrka vypálený cigáncami.

BEZPEČNOSŤ

- Založíme Domobranu, ktorá ochráni slušných ľudí všade tam, kde zlyhala polícia.
- Rozšírime právo pri ochrane života a majetku použiť zbraň.
- Tresty a väzenie sprísňime tak, aby si každý, politik aj parazit, dobre rozmyslel, či bude radšej poctivo pracovať, alebo kradnúť a lúpiť.
- Zavedieme policajné cvičenia v čiernych osadách.
- Zlikvidujeme čierne stavby - paláce zbohatlíkov aj nelegálne osady.

4 KOTLEBA - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO

19

Nech už si myslím o politikoch čokoľvek, prirovnávať člena vlády k prasaťu a situovať jeho fotku do mäsiarne je ďaleko cez čiaru. Nielen kvôli ministrovi Richterovi samotnému, ale aj kvôli celkovej atmosfére v slovenskom verejnom priestore. Rozrezávanie ľudského mäsa na predaj by sa v ňom jednoducho nemalo objaviť, a to ani zo žartu.

Dodajme, že administrátori facebookovej stránky Zomri vystupujú anonymne, čo etickosť ich konania ešte viac problematizuje.

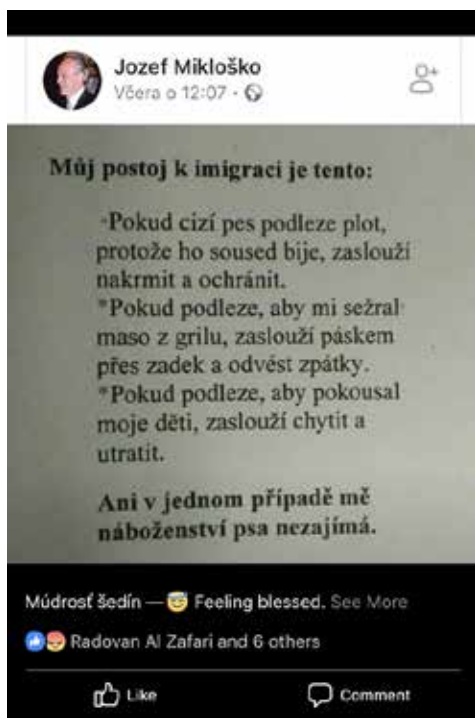
Dehumanizujúci slovník používajú (a zneužívajú) aj politici. Robert Fico hovoril o novinárovi ako o záchodovom pavúkovi. Marian Kotleba pravidelne nazýva Rómov parazitmi. Hore na stránke je ukážka z oficiálneho predvolebného programu ĽSNS.

V jemných podobách sa s dehumanizáciou stretávame prakticky neustále. Muž, ktorý o peknej žene povie, že

je „výstavným kusom“, sa dopúšťa určitej formy dehumanizácie. Podobne činí športový redaktor, ktorý športovca nazve „mašinou na víťazstvá“, chirurg, ktorý sa kolegovi pochváli, že ten deň operoval dva „ukážkové apendixy“ či manažérka, ktorá svojho zamestnanca označí za „dôležitú súčiastku v súkolí firmy“.

Pravda, niekedy sú podobné rečové obraty pomerne nevinné. V iných prípadoch – ako napríklad pri sexistických narážkach – však môžu byť veľmi zraňujúce. Takmer vždy však signalizujú akúsi implicitnú neúctu rečníka k človeku, ktorý je predmetom dehumanizácie.

Často sa dehumanizácia objavuje v naoko zľahčujúcom háve vtipu, ľudovej múdrosti či aforizmu. Nasledujúci status bývalého podpredsedu vlády, poslanca a veľvyslanca Jozefa Mikloška je toho dobrým príkladom:

Podobnej internetovej filozofie koluje po svete mnoho. Hoci vyzerá nevinne, môže byť ešte škodlivejšia ako prvoplánové urážky či vyhrážky. Podprahovo totiž kladie znamienko rovnosti medzi psa a migranta.

A prirovnávať ľudské bytosti k psom nie je v poriadku v žiadnom kontexte.

Slová nie sú tým, čím sa zdajú byť

Má však vôbec význam zaoberať sa dehumanizáciou? Nejde len o také neškodné vypúšťanie pary, o trošku slovnej agresivity? A nie je napokon lepšie, keď sa frustrovaní ľudia vybúria na internete, ako keby v sebe zlosť potichu živili a potom urobili niečo oveľa horšie?

Som presvedčený o tom, že dehu-

manizácia nie je neškodná. Argument z predchádzajúceho odseku sa opiera o laickú predstavu o tom, ako jazyk funguje. Podľa nej sú slová a činy v akejsi opozícii. Slová svet opisujú, kým činy ho menia. Táto predstava je nesprávna hneď z dvoch dôvodov.

Po prvé, slovami sa dá konať rovnako ako rukami. Predstavte si povedzme kňaza, ktorý páru pred oltárom hovorí: „Prehlasujem vaše manželstvo za uzatvorené.“ Alebo si predstavte skúšajúceho, ktorý študentovi povie: „Príďte nabudúce, skúšku ste nezložili.“ Kňaz ani profesor neopisujú skutočnosť. Konajú. V anglosaskej filozofii sa takéto vyjadrenia nazývajú *lokučnými aktmi*, to jest rečovými činmi.

A podobne: ak niekto zdvihne telefón a zavolá vašej mame vymyslenú správu, že ste mŕtvy či mŕtva, neopisuje stav sveta. Koná. A dôsledky jeho činov (psychické zrútenie vašej mamy) môžu byť veľmi reálne. Podobne koná i ten, kto sa vyhráza, alebo ten, kto ohovára. V oboch prípadoch ide o činy (nie o prostý opis reality), a to činy veľmi závažné.

Po druhé, aj keď slová opisujú realitu, týmto opisom ju zároveň menia. Tisíckrát opakovaná lož sa síce pravdou nestane, tisíckrát opakovaný názor sa však stáva v spoločnosti normou. Všimnite si napríklad, ako sa na Slovensku udomácnil termín *slniečkar* či v Česku pojem *pravdoláskař*, aj keď vlastne nie je celkom jasné, koho vlastne označujú. Po stonásobnom opakovaní sme si zvykli a berieme tieto slová ako súčasť nášho sveta.

A podobne: ak niekto tisíckrát označí Rómov za parazitov či migrantov za háveď, začneme si na tieto označenia zvykať. Tým sa vnímanie reality v spoločnosti mení.

Slová preto majú väčšiu moc, než sa

im obvykle prisudzuje. Dokážu meniť realitu a tiež naše vnímanie. Z tohto pohľadu považujem napríklad názor autora Satan-ských veršov Salmana Rushdieho, podľa ktorého by sloboda slova mala byť absolútna, za nesprávny. Ak nemôžem činiť všetko, čo mi napadne, prečo by som mal mať právo povedať či napísať čokoľvek?

Slová a činy sú súrodenci, až tak veľmi sa od seba nelíšia.

Predstupeň násilia

Ďalším dôvodom, prečo brať dehumanizáciu veľmi vážne, sú empirické skúsenosti o tom, ako sa začínajú násilné konflikty. Takmer žiadna bitka v krčme alebo v domácnosti sa nezačne bez predchádzajúcej hádky, ktorá postupne eskaluje do prejavov fyzickej povahy.

To platí aj pre náhle konflikty s aktérmi, ktorí sa nepoznajú. Pred tým, ako Juraj Hossu na Obchodnej ulici v máji 2018 brutálne zabil Filipínca Henryho Acordu, mu podľa prítomnej svedkyne nechutne nadával:

„Juraj Henrymu hovoril, že nech skape, tak mu treba, že aj tak je buzerant, a takéto

primitívne reči mal. Priamo hovoril o jeho rase a orientácii,” povedala novinárom Lucia, ktorá vraždu videla na vlastné oči.

Henry Acorda

Skutočnosť, že agresívne vyjadrovanie je predstupňom fyzického násilia, platí aj v celospoločenskej rovine. Organizácia Genocide Watch, ktorá sa zaoberá skúmaním priebehu genocíd a prevenciou pred nimi, podrobne opísala štádiá, ktoré vedú k masovému násiliu proti časti obyvateľstva.

Jej riaditeľ Gregory H. Stanton zhrnul svoje poznatky do nasledujúcej tabuľky:

Desať štádií genocídy podľa Gregoryho H. Stanton:

ŠTÁDIUM	AKO SA PREJAVUJE?	ČO MÔŽE POMÔČŤ?
1. Klasifikácia	Delenie spoločnosti na „my“ a „oni“.	Podpora inštitúcií, ktoré prekračujú etnické či rasové hranice a propagujú toleranciu a vzájomné pochopenie.
2. Symbolizácia	Používanie hanlivých mien pre ohrozenú skupinu (napríklad Cigáni namiesto Rómovia). Vytváranie a používanie symbolov, ktoré odlišujú ohrozenú skupinu (napríklad Dávidova hviezda).	Právny zákaz používania hanlivých symbolov a pomenovaní. Odpor štátnych inštitúcií a občianskej spoločnosti. (Napríklad v Bulharsku počas druhej svetovej vojny štátne orgány odmietli poskytnúť dostatok Dávidových hviezd, a tak sa označeniu vyhlo až 80 percent Židov.)